

بررسی اهمیت حفاظت آب از دیدگاه اسلام دراسة أهمية حماية الماء في الإسلام

A Study on the Importance of Water Protection from the Perspective of Islam
İslam Perspektifinden Suyun Korunmasının Öneminin İncelenmesi

عبدالاحد مسلم^۱* شازیه احمدی^۲

چکیده

این مقاله به بررسی اهمیت آب از دیدگاه دین مقدس اسلام و رسالت انسان‌ها در حفاظت از آن تمرکز دارد. هدف از این تحقیق شناخت اهمیت آب از دیدگاه اسلام و رسالت انسان‌ها در مورد حفاظت از آب می‌باشد. این تحقیق اهمیت بسزایی دارد؛ زیرا آب یکی از مهم‌ترین منابع طبیعی بوده که برای بقای انسان‌ها و سایر موجودات زنده ضروری است. از منظر دینی، حفاظت از آب و استفاده صحیح از آن به عنوان یک رسالت اخلاقی و دینی مطرح می‌شود. هدر یا آلودگی آن باعث تخریب کیان زندگی گردیده و در دین از آن به شدت منع شده است. توقع می‌رود تا در نهایت، این تحقیق، رسالت انسان‌ها را در تعامل با آب روشن ساخته، راهکارها و فرصت‌هایی که در حفاظت از منابع آب وجود دارد واضح کرده و تأثیرات بی‌توجهی به حفاظت از آب را بیان نماید. یافته‌ها در این تحقیق نشان می‌دهد که آب، یکی از نعمت‌های الهی بوده که بقای تمام عرصه‌های زندگی به آن مربوط است. اسراف آب حرام، حفاظت از آن مسئولیت جمعی، فهم و عمل به پاداش اخروی، امتثال به رهنمودهای دینی که مربوط به تعامل با آب، نقش اساسی دارد. روش تحقیق این مقاله، تحلیلی-توصیفی بوده و با استناد کتابخانه‌ای، الهام از آیات قرآنی، احادیث نبوی، متون دینی و بررسی مقالات و نگارش‌های علمی در رابطه به این موضوع می‌باشد.

کلمات کلیدی: آب، انسان، حفاظت آب، دین اسلام، رسالت انسانی، مسئولیت اجتماعی.

DOI:

<https://doi.org/10.69892/diwan.2025.121>

مقاله تحقیقی / Research Article

تاریخ دریافت / Received Date

27.09.2024

تاریخ قبول / Accepted Date

19.02.2025

تاریخ نشر / Publication Date

22.07.2025

^۱ پوهاند، دیپارتمنت تفسیر و حدیث، پوهنهی علوم اسلامی، پوهنتون تعلیم و تربیه کابل، کابل، افغانستان.

^۲ پوهنیار، دیپارتمنت ثقافت اسلامی، پوهنهی علوم اسلامی، پوهنتون تعلیم و تربیه کابل، کابل، افغانستان.

ORCID

0009-0000-4508-4576

[0009-0004-0256-048X](https://orcid.org/0009-0004-0256-048X)

E-Mail

abdulahad.muslim1@gmail.com

shaziaahmadi@gmail.com

این مقاله توسط نرم افزار تورنیتین Turnitin بررسی شده Plagiarism یا سرقت ادبی تثبیت نگردید.

This article has been scanned by Turnitin.
No Plagiarism detected.

نحوه ارجاع دهی از این مقاله در پاورقی / Citation:

عبدالاحد مسلم - شازیه احمدی، "بررسی اهمیت حفاظت آب از دیدگاه اسلام"، مجله دیوان ۲/۶ (سرطان ۱۴۰۴)، ۶۵-۸۸.

المخلص

هذه المقالة تركز على دراسة أهمية الماء من منظور الدين الإسلامي الحنيف ورسالة الإنسان في الحفاظ عليه. الهدف من هذه الدراسة هو التعرف على أهمية الماء من منظور الإسلام ورسالة الإنسان في الحفاظ على الماء. هذه الدراسة ذات أهمية كبيرة، لأن الماء يُعد من أهم الموارد الطبيعية اللازمة لبقاء الإنسان والكائنات الحية الأخرى، كما تتأكد أهميته من المنظور الديني، يُعتبر الحفاظ على الماء واستخدامه بشكل صحيح بمثابة رسالة أخلاقية ودينية. إن إهدار الماء أو تلوثه يؤدي إلى تدمير كيان الحياة، وقد حَرَّمُ الدينُ تحريمًا شديدًا. من المتوقع أن يوضح هذا البحث في النهاية رسالة الإنسان في التعامل مع الماء، ويبين الحلول والفرص المتاحة للحفاظ على موارد المياه، كما سيستعرض تأثيرات الإهمال في الحفاظ على الماء. تشير النتائج في هذا البحث إلى أن الماء هو أحد النعم الإلهية التي تتعلق ببقاء جميع مجالات الحياة. الإسراف في الماء حرام، والحفاظ عليه مسؤولية جماعية، الفهم والعمل لهما دور أساسي وفقًا للمكافأة الأخروية المرتبطة بالامتثال للإرشادات الدينية المتعلقة بالتعامل مع الماء. طريقة العمل في هذه المقالة تحليلية وصفية، تعتمد على الاستناد إلى المصادر المكتوبة، مستوحاة من الآيات القرآنية والأحاديث النبوية والنصوص الدينية، ومراجعة المقالات والكتابات العلمية المتعلقة بهذا الموضوع.

الكلمات المفتاحية: ماء، إنسان، حفظ الماء، دين الإسلام، الرسالة الإنسانية، المسؤولية الاجتماعية.

Abstract

This article examines the significance of water from the perspective of the sacred Islamic religion and emphasizes the human responsibility to preserve this vital resource. The study aims to explore the importance of water within Islamic teachings and the role humans must play in its protection. This topic is of great significance, as water is one of the essential natural resources required for the survival of humans and all living beings. From a religious standpoint, the proper use and conservation of water are regarded as moral and spiritual obligations, with wastefulness and pollution strictly prohibited due to their destructive impact on life. The research elucidates human duties toward water, presents potential solutions and opportunities for water preservation, and underscores the consequences of neglecting this responsibility. Findings reveal that water is a divine blessing indispensable to life, and its conservation is a collective social responsibility. Moreover, adherence to religious guidelines concerning water management is fundamentally linked to the spiritual rewards of the Hereafter. The methodology employed is analytical and descriptive, drawing on library-based

resources, including Qur'anic verses, prophetic hadiths, religious texts, as well as a review of relevant scholarly articles.

Keywords: Water, Human, Water Conservation, Islam Religion, Human Responsibility, Social Responsibility.

Özet

Bu makale, kutsal İslam dini perspektifinden suyun önemini ve insanların onu korumasına yönelik mesajını incelemeye odaklanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, İslam perspektifinden suyun önemini ve insanların suyu koruma sorumluluğunu anlamaktır. Bu çalışma büyük bir öneme sahiptir çünkü su, insanların ve diğer canlıların yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan en önemli doğal kaynaklardan biridir. Dini bakış açısından, suyu korumak ve doğru şekilde kullanmak, ahlaki ve dini bir mesaj olarak kabul edilir. Suyun israfı veya kirlenmesi, yaşamın dengesini tahrip eder ve dinen kesinlikle yasaklanmıştır. Sonuçta, bu araştırmada, insanların su ile olan ilişkilerine dair mesajı netleştirmesi, su kaynaklarını korumak için mevcut çözümleri ve fırsatları ortaya koyması ve suyu koruması konusundaki ihmalin etkilerinin incelenmesi beklenmektedir. Araştırma bulguları, suyun tüm yaşam alanlarının devamı ile ilgili ilahi bir nimet olduğunu göstermektedir. Su israfı haramdır, suyu korumak ise kolektif bir sorumluluktur. Su ile ilgili dini yönergelerle uyumlu olarak, ahiret ödülleriyle dayalı anlayış ve eylem temel bir rol oynamaktadır. Bu makalede takip edilen yöntem, analitik ve betimleyici olup, kütüphane kaynaklarına dayanmaktadır ve Kur'an-ı Kerim ayetleri, nebevi hadisler, dini metinler ve bu konuyla ilgili makale ve bilimsel yazıların incelenmesine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Su, İnsan, Suyun Korunması, İslam Dini, İnsani Misyon, Sosyal Sorumluluk.

مقدمه

الحمد لله نحمده و نستعینه و نستغفره و نؤمن به و نتوکل علیه و نعوذ بالله من شرور انفسنا و من سیئات اعمالنا، من یهدیه الله فلا مضل له و من یضللہ فلا هادی له و نشهد أن لا اله الا الله وحده لا شریک له و نشهد أن محمداً عبده و سوله.

آب، یکی از مهم‌ترین عناصر زندگی بر روی زمین است و بدون آن، هیچ‌گونه حیات بر روی کره زمین ممکن نیست. از این رو، حفاظت از منابع آب و استفاده لازم از آن برای انسان‌ها و سایر موجودات زنده، یکی از مسائل حیاتی و اساسی بوده که باید به آن توجه شود. این مقاله تحت عنوان «بررسی اهمیت حفاظت آب از دیدگاه اسلام» به موضوعات مربوط به اهمیت آب و حفاظت از آن می‌پردازد.

از دیدگاه دینی، حفاظت از منابع آب و استفاده لازم از آن، از وجایب دینی انسان‌ها به حساب می‌آید. در دین اسلام، آب به‌عنوان یکی از نعمت‌های پروردگار شناخته شده و در وحی الهی به‌عنوان منبع حیات ذکر گردیده، همچنین در سنت نبوی نیز به حفاظت از منابع آب و استفاده سالم از آن تأکید شده است.

انسان‌ها مکلف‌اند تا به‌خاطر حفظ حیات خود، حیوانات، پرندگان، زراعت، محیط زیست و صنعت، از منابع آبی به‌طور صحیح حفاظت نموده و در راستای استفاده سالم از آب، مسئولیت بزرگی را بر عهده دارند که این کار سترگ هم وظیفه دینی است و همچنان مسئولیت اخلاقی و اجتماعی می‌باشد.

در این مقاله، به بررسی رسالت انسان‌ها در حفاظت از آب و اهمیت آن از منظر دینی پرداخته خواهد شد. همچنین، راهکارهای برای حفاظت از منابع آب و استفاده معقول و مفید از آن از طریق رویکردهای بنیادی و اساسی نیز معرفی خواهد شد.

تحقیق حاضر در مورد موضوع «بررسی اهمیت حفاظت آب از دیدگاه اسلام» اهمیت زیادی دارد؛ زیرا آب یکی از نشانه‌های الهی و نعمت بزرگی در زندگی انسان به حساب می‌آید و انسان نمی‌تواند بدون این ماده حیاتی به زندگی خود ادامه دهد.

یکی از اهمیت‌های این تحقیق، آشنایی افراد با مفهوم حفاظت از منابع آب از منظر دین و تقویت حس مسئولیت اجتماعی آن‌ها در قبال حفاظت از آن است؛ زیرا دین مقدس اسلام حفظ محیط زیست و منابع آبی را وظیفه اساسی هر انسان دانسته و برای اجرایی شدن این امر، رهنمودهای زیادی صادر کرده است. همچنین، ارزش‌های اخلاقی در حفاظت از آب، جلوگیری از اسراف، احترام به مخلوقات و عدم آسیب رساندن به آن‌ها، دوستی و مدارا با محیط زیست را نهادینه می‌سازد.

حفاظت و نگهداری از منابع آبی علاوه بر مسؤولیت دینی و اجتماعی، به روابط انسانی و اخلاق جهانی نیز مرتبط است. از این رو، این تحقیق می‌تواند قلمرو مسؤولیت را از دایرهٔ مصلحت فردی خارج کرده و حس مسؤولیت جهانی و حقوق بشری را جایگزین آن سازد.

این تحقیق می‌تواند در این زمینه راهکارهای عملی برای حفظ منابع آب ارائه دهد که از منظر دینی ممکن اهمیت بیشتری داشته و در عمل نیز به اجرا درآید. به‌طور کلی، تحقیق در این زمینه نه تنها به افزایش دانش و آگاهی افراد از منظر دینی، بلکه در زمینهٔ حفاظت از آب کمک می‌کند و می‌تواند به نهادینه‌سازی رفتارهای مثبت و اقدامات عملی در جهت حفظ منابع آب و محیط زیست نیز یاری رساند.

عدم مسؤولیت‌پذیری افراد در راستای حفاظت از آب، استفاده بی‌رویه از آب‌های شیرین، نبود برنامه‌ریزی فردی و اجتماعی برای مدیریت منابع آبی، همچنین کاهش مراقبت‌های لازم در مصرف آب و عدم رعایت رهنمودهای دینی در این راستا، باگذشت هر روز تهدیدی جدی برای حیات انسان، حیوان و محیط زیست به‌وجود آورده و فاصله‌ها را به فقدان آب‌های شیرین و قابل استفاده نزدیک‌تر کرده است.

این تحقیق به دنبال آن است تا این مشکل را از منظر دینی مورد بحث و بررسی قرار داده و راهکارهای دینی برای حفاظت از منابع آبی ارائه دهد و وظایف افراد را در این راستا مشخص نماید.

اهداف کلی تحقیق شامل، شناخت اهمیت حفاظت منابع آبی از دیدگاه اسلام؛ شناخت رسالت انسان‌ها در مورد حفاظت از آب، علاقه‌مندی انسان‌ها به ثواب، پاداش از طریق رعایت آموزه‌های دینی در مورد حفاظت و استفاده سالم از آن، می‌باشد.

این تحقیق در جستجوی پاسخ به سوالات ذیل می‌باشد؛ مادهٔ آب از دیدگاه دین اسلام، چی اهمیت دارد؟ چگونه می‌توان از منابع اسلامی، مانند قرآن و سنت، برای توجیه و تشویق به حفظ و مدیریت صحیح منابع آب استفاده کرد؟ انسان‌ها در مورد استفادهٔ آب برای حفظ صحت، محیط زیست و زیبایی در طبیعت، با در نظرداشت آموزه‌های دینی دارای کدام وجایب اند؟

تحقیق در مورد آب به‌عنوان ماده‌ای اساسی در حیات موجودات، یکی از بحث‌برانگیزترین موضوعات در میان محققان حوزه‌های زیست محیطی و مدیریت منابع آبی به‌شمار می‌آید. افزایش روزافزون جمعیت، استفاده بی‌رویه از منابع آب، آلودگی منابع آبی و ضعف یا نبود مدیریت صحیح آب، دانشمندان و قلم به‌دستان را در سراسر جهان واداشته است تا در این زمینه تحقیقات گسترده‌ای انجام دهند.

بحث‌ها و نگارش‌هایی که تاکنون مطابق با نیاز مبرم جوامع بشری در خصوص آب صورت گرفته است، هرکدام با در نظر داشتن محیط، شرایط، فرصت‌ها و چالش‌های ویژه هر منطقه، مسأله

را بررسی کرده و راه‌حل‌های مناسب برای آن پیشنهاد نموده‌اند. به عنوان مثال: نویسنده معروف رندا مصطفی در مقاله خود تحت عنوان «أهمية الماء في جسم الإنسان»، اهمیت آب را در زمینه سلامت جسمانی بررسی کرده است.

محمد بن أحمد الأمراني نیز در مقاله خود تحت عنوان «كيف أمر الإسلام بالمحافظة على الثروة المائية بشكرها وترشيد استغلالها من خلال القرآن والحديث والفقهاء»، به تأکید بر اهمیت آب پرداخته و نصوص مربوط به آن را جمع‌آوری و نقل کرده است. در حالی که آنچه مهمتر به نظر می‌رسد، احساس مسئولیت انسان‌ها در راستای حفاظت از منابع آبی است؛ چرا که انسان‌ها در زمینه مدیریت آب می‌توانند نقش بسیار مهمی ایفا کنند. به همین شکل، اکثر منابع و مراجعی که در دسترس قرار گرفته‌اند، تأکید دارند که آب یک ماده حیاتی و با ارزش بوده که سرچشمه حیات برای تمام موجودات زنده به‌شمار می‌آید.

این مقاله به دنبال آن است تا از یک طرف اهمیت آب را از دیدگاه نصوص دینی در ابعاد مختلف بررسی کرده و نقش آن را در حیات موجودات بیان کند؛ از سوی دیگر، آنچه که در این پژوهش زیاده‌تر مورد بحث و تلاش می‌باشد آن است که رسالت انسان‌ها را به عنوان مخاطب اصلی قرار دهد، در این زمینه، روشنایی آیات قرآنی، احادیث گهربار رسول الله ﷺ و دیدگاه‌های دانشمندان مورد بررسی گرفته شود. این مقاله همچنین با ارائه نصوص، شواهد و مثال‌های کافی از زندگی رسول الله ﷺ در زمینه اهمیت آب، حفاظت از آن، جلوگیری از اسراف در مصرف آب و احساس مسئولیت‌های اخلاقی، اجتماعی و انسانی در حفاظت از منابع آبی، به درک و فهم عمیق‌تر این موضوع کمک خواهد کرد.

روش تحقیق این مقاله، تحلیلی-توصیفی بوده که در این تحقیق، از منابع، کتب و آثار معتبر دانشمندان سلف و خلف به‌صورت اسنادی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. در این راستا، برای هر نقل قول یا مفهومی که از منابع مختلف آورده شده، مرجع آن طبق معیارهای صحیح ارجاع‌دهی ذکر گردیده است.

۱. اهمیت آب از منظر دینی

همان‌طور که مشهود و محسوس است، پروردگار متعال به آب ارزش و اهمیت زیادی داده است. در بیش از صد آیه از قرآن کریم، به آب اشاره شده و انسان‌ها از آغاز پیدایش حیات با آب ارتباطی مستحکم داشته‌اند. آب نقش اساسی و حیاتی در ادامه زندگی انسان ایفا کرده و منابع آبی در شکل‌گیری و بقای زندگی تمدن‌انسان بشر نیز نقش بسزایی داشته باشد.

قرآن کریم توجه و عنایت فوق‌العاده‌ای به طبیعت و عناصر آن دارد. در این میان، آب یکی از عمده‌ترین عناصر طبیعت به‌شمار می‌آید. به گونه‌ای که هیچ دینی به اندازه دین اسلام، به‌ویژه در نصوص قرآن کریم، به مسأله «آب» نپرداخته است.

الله متعال منابع آبی را به‌عنوان یکی از نعمات بزرگ خود بر بندگانش یاد کرده و در عین حال کفران این نعمت را باعث سخت‌ترین عذاب‌هایی دانسته که بشر کمتر مشابه آن را مشاهده کرده است. چنان‌که در قرآن آمده است: ﴿أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا النَّهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ﴾.^۱ «آیا ندیده‌اند (و آگاه نشده‌اند) که پیش از آنان چه اقوام و ملت‌ها هلاک کردیم؟ اقوامی که در زمین ابزار قدرت و نعمت‌های عظیم به آنان دادیم، قدرت و نعمتی که به شما نداده‌ایم، و باران‌های پی در پی برای آنان فرستادیم و رودخانه‌ها از زیر منازل و کاخ‌های‌شان جاری ساختیم؛ اما وقتی سرکشی کردند و شکر نعمت را به جا نیاوردند، به سبب گناهان‌شان آنان را هلاک کردیم و اقوام دیگری پس از آنان برپا ساختیم (پس از گذشتگان پند بگیرید و از خواب غفلت بیدار شوید).»^۲

ایجاد و استمرار حیات، زیبایی و سرسبزی زمین، از نعمت آب بوده که الله متعال آن را از آسمان فرود آورده و به‌عنوان نشانه‌ای از قدرت خود معرفی کرده است. چنان‌که فرموده است: ﴿وَاللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾.^۳ «خداوند است که از (ابر) آسمان آب می‌باراند و زمین را پس از مرگ و خشکی با رویاندن گل‌ها، گیاه‌ها، چمن‌زارها و کشت‌زارهای فراوان دوباره جان و حیات می‌بخشد. بی‌گمان در این بارش و رویش و زندگی دادن به زمین، نشانه‌ای روشن برای وجود یک مدبر حکیم است برای کسانی که گوش شنوا دارند». الله متعال در آیه‌ای دیگر، آب باران را رحمت خوانده و بدون شک آنچه که پروردگار رحمت گفته است، در خیر و برکت آن تردیدی وجود ندارد. در این آیه، دو حکمت بزرگ نهفته است که هیچ‌کدام قابل انکار نیست. این دو حکمت شامل احیای زمین و نوشیدن انسان‌ها و حیوانات از آب باران است. الله متعال فرموده است: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا، لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنْآسِيَّ كَثِيرًا﴾.^۴ «خداوند کسی است که باده را به‌عنوان مژده‌رسان‌های پیش‌قراول باران رحمت خود می‌وزاند و این ما هستیم که از آسمان آب پاک و پاک‌کننده (محیط و آلودگی‌ها) را نازل می‌کنیم. تا با آن آب، زمین مرده (و

^۱ الانعام ۶/۶.

^۲ تفسیر نور، مترجم، مصطفی خرم دل (بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا)، الانعام، ۶/۲۹۵.

^۳ النحل ۱۶/۶۵.

^۴ الفرقان ۲۵/۴۹.

خشکیده) را با رویاندن گیاهان، سرسبز و زنده گردانیم و آن را برای نوشیدن در اختیار مخلوقاتى که آفریده‌ایم، از جمله چهارپایان و انسان‌ها قرار دهیم".

اهمیت آب نه تنها در اشیای محسوس و مشهود قابل درک است؛ بلکه پروردگار لایزال احيای تمام موجودات را که برخی از آن‌ها را می‌بینیم و تعداد بی شماری از آن‌ها در گوشه‌های نامرئی قرار دارند، از آب دانسته و فرموده است: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾.^۵ "و هر چیز زنده‌ای را (اعم از انسان و حیوان و گیاه) از آب آفریده‌ایم".

به تأکید آیه فوق، این آیت نیز دلالت صریح بر موضوع دارد: ﴿وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾.^۶ "خداوند هر جنبه‌ای را از آب آفریده است (با این‌که اصل همه آن‌ها از آب است؛ اما دارای انواع گوناگون، استعدادهاى مختلف و شیوه‌های زندگی متفاوت و شگفت‌انگیزی هستند). گروهی از آن‌ها بر شکم خود راه می‌روند (مانند ماهی‌ها و خزندگان)، و گروهی دیگر بر روی دو پا راه می‌روند (مانند انسان‌ها و پرندگان)، و دسته‌ای بر روی چهار پا راه می‌روند (مانند چهارپایان). البته جنبندگان و جانداران منحصر به این‌ها نیستند و چهره‌ها و اشکال بسیار متنوع دیگری نیز دارند. خداوند هر چه را بخواهد می‌آفریند. قطعاً او بر هر چیزی تواناست".

رسول الله صلى الله عليه وسلم آب را از بهترین نوشیدنی‌های دنیا و آخرت نامیده است که نظیر آن را در هیچ ماده دیگری دریافت نخواهیم کرد، طوری که فرموده است: {أَلَا إِنَّ سَيِّدَ الْأَشْرَبَةِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ الْمَاءُ}.^۷ "بدون شک سردار نوشیدنی‌ها در دنیا و آخرت آب است".

خداوند متعال گاهی آب را وسیله برای طهارت و پاکی درون انسان از آلودگی‌های نامرئی خوانده، طوری که فرموده است: ﴿إِذْ يُغَشِّكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ﴾.^۸ "(ای مؤمنان! به یاد آورید) زمانی را که (از دشمنان و کم‌آبی به هراس افتادید و خداوند) خواب سبکی بر شما افکند تا مایه آرامش و امنیت (روح و جسم شما) از ناحیه خداوند باشد، و از آسمان آب بر شما باراند تا بدین وسیله شما را (از پلیدی جسمانی) پاکیزه کند و کثافت (وسوسه‌های) شیطانی را از شما

^۵ الانبیاء ۳۰/۲۱.

^۶ النور ۴۵/۲۴.

^۷ أبو عبد الله محمد بن عبد الله الحاكم النيسابوري، المستدرک علی الصحیحین، تحقیق: مصطفی عبد القادر عطا (بیروت: دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۱ هـ.ق - ۱۹۹۰ م)، "الأشربة"، (۷۲۰).

^۸ الانفال ۱۱/۸.

دور سازد، و (با این نعمت) دل‌های شما را ثابت و به یاری خدا واثق نماید، و گام‌های شما را (در سنن‌های بدر) استوار دارد (و روحیه شما را تقویت و بر میزان استقامت شما بی‌فزاید).

بنابر تذکار مطالب فوق در مورد اهمیت آب در اسلام، به حفاظت از منابع آب و استفاده بهینه از آن تأکید زیادی شده و بر مبنای همین اهمیت، حفاظت از آب نه تنها یک وظیفه محیط زیستی است؛ بلکه یک وظیفه اخلاقی و دینی نیز محسوب می‌شود که هر فرد مسلمان موظف است به آن پایبند باشد.

۲. رسالت انسان‌ها در حفاظت از آب برای حفظ سلامتی بدن

الله متعال آب نوشیدنی را از نشانه‌های قدرت خود یاد کرده که با نوشیدن آن، سلامتی بدن تأمین می‌گردد و این را نیز الله متعال تذکر داده است که اگر الله بخواهد، آب را از گوارا و مفید بودن خارج کرده و تلخ و شور می‌گرداند (برای صحت و سلامتی بدن‌تان مضر می‌شود)، طوری که فرموده است: ﴿أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ، أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ، لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ﴾.^۹ آیا هیچ درباره‌ی آبی که می‌نوشید اندیشیده‌اید؟ آیا شما آب را از ابر پایین می‌آورید؛ یا ما آن را فرود می‌آوریم؟ اگر ما بخواهیم این آب (شیرین و گوارا) را تلخ و شور می‌گردانیم. پس چرا نباید سپاسگزاری کنید؟

از این آیت به صراحت معلوم می‌شود که آب مایه حیات و سلامتی برای انسان بوده و از نشانه‌های بزرگ الهی محسوب می‌گردد.

موضوع حفظ الصحة در جهان در رأس برنامه‌های دولتی و مؤسساتی قرار دارد، در قدم نخست هر انسان در قبال حفاظت از آب برای سلامتی جسمی، مسئولیت فردی داشته و در قدم دوم این امر، به وحدت جهانی نیاز دارد تا در صرفه‌جویی آب توجه جدی صورت گرفته و از وقوع یک بحران‌کننده جلوگیری نمایند؛ زیرا الله متعال صلاحیت نزول آب را به خود اختصاص داده و انسان‌ها بجز مدیریت سالم و حفاظت درست از آن، چاره دیگری ندارند. طوری که فرموده است: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ﴾.^{۱۰} بگو: مرا خبر دهید، اگر آب‌های (مورد استفاده) شما به زمین فرو رود، چه کسی می‌تواند آب روان در دسترس شما مردمان قرار دهد؟!

از آیت فوق معلوم می‌شود که انسان‌ها در ایجاد منابع آبی فاقد صلاحیت و قدرت هستند و الله متعال تنها ذاتی است که بر آورنده آب از زمین و فرود آورنده آن از آسمان می‌باشد. چگونه انسان‌ها از آب محافظت نمایند و به حیث ماده حیات جلو آلودگی و ملوث شدن آن

^۹ الواقعة ۵۶/۶۸-۷۰.

^{۱۰} الفرقان ۳۰/۶۷.

را نگیرند، در حالی که الله متعال گناهان انسان را نیز به واسطه آب می زداید، چنانچه از ابوهریره رضی الله عنه روایت است: [إِذَا كَانَ الرَّسُولُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْكُتُ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَبَيْنَ الْقِرَاءَةِ إِسْكَاتَةً - قَالَ أَحْسِبُهُ قَالَ هُنِيَّةٌ - فَقُلْتُ: أَبُي وَأُمِّي يَارَسُولَ اللَّهِ، إِسْكَاتُكَ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَالْقِرَاءَةِ، مَا تَقُولُ؟ قَالَ: (أَقُولُ: اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ، كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، اللَّهُمَّ نَفِّنِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا تَنْفِي الثُّوبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالْثَّلَجِ وَالْبَرَدِ)].^{۱۱} "رسول الله صلى الله عليه وسلم در میان تکبیر و قرائت سکوت می کرد. گمان می کنم فرمود: زمان کوتاه بود. من گفتم: ای رسول الله صلى الله عليه وسلم! پدر و مادرم فدای تو، در جریان سکوت میان تکبیر و قرائت چه می گفتی؟ فرمود: می گفتم: «بارالها! میان من و خطاهایم، همانند مسافت شرق و غرب دوری بیاور. بارالها! مرا از گناهانم پاک کن، چنانکه لباس سفید از چرک و آلودگی پاک می شود. بارالها! گناهانم را با آب سرد و برف شست و شو کن».

ابن حجر عسقلانی رحمه الله در شرح این حدیث گفته اند: حکمت تغییر آب گرم به یخ و سرد؛ اگرچه آب گرم معمولاً از بین بردن کثافت ها و نجاست ها مؤثرتر است؛ اما اشاره به این که یخ و سرما خالص استند و با دست لمس نشده و یا به طور حرفه ای استفاده نشده اند، بنابراین، ذکر آن ها در این زمینه به شکل تأکید به حساب می آید.^{۱۲}

موضوع آب در قرآن کریم شصت و سه مرتبه ذکر شده و پروردگار متعال چندین بار وصف آب پاک که در زندگی مرتبط می باشد را یاد نموده است، مثل: پاک، مبارک، فراوان، گوارا و یخ. انسان می تواند تا یک ماه بدون غذا زندگی کند، درحالی که بدون آب حداکثر یک هفته نمی تواند زندگی کند.^{۱۳}

آب، بنابر اهمیت حیاتی که دارد، رسول الله صلى الله عليه وسلم آن را حق اجتماع می داند و هیچ کسی حق ندارد، آب عام و ملکیت عامه را به سببی از اسباب شخصی ساخته و دیگران را از استفاده آن منع نماید و در این جا لازم است تا برای حفظ زندگی تمام انسان ها، حق اجتماعی آب حفظ گردد و به هیچ کسی اجازه داده نشود تا آن را تصاحب فردی نماید، طوری که فرموده است: [الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ: الْمَاءِ، وَالْكَلَاءِ، وَالنَّارِ].^{۱۴} "مسلمانان در سه چیز با هم شریک اند:

^{۱۱} أبو عبد الله محمد بن إسماعيل الجعفي البخاري، صحيح البخاري، المحقق. د. مصطفى ديب البغا (دمشق): دار ابن كثير، ۱۴۱۴ هـ.ق/ ۱۹۹۳ م)، "صفة الصلوة"، ۸ (۷۱۱).

^{۱۲} أحمد بن علي بن حجر العسقلاني، فتح الباري بشرح البخاري، رقم كته وأبوابه وأحاديثه. محمد فؤاد عبد الباقي (مصر: المكتبة السلفية، ۱۳۸۰ هـ.ق.- ۱۳۹۰ هـ.ق)، ۱۱/ ۱۷۷.

^{۱۳} <https://islamweb.net/ar/article/220429>، (۲۰۲۴/۵/۲)،

^{۱۴} أبو عبد الله أحمد بن حنبل الشيباني، مسند الإمام أحمد بن حنبل، المحقق. شعيب الأرنؤوط - عادل مرشد، وآخرون (بي جا: مؤسسة الرسالة، ۱۴۲۱ هـ.ق/ ۲۰۰۱ م)، "أحاديث رجال من أصحاب النبي"، (۲۳۰۸۲).

آب، چراگاه و آتش.

منع نمودن شخص نیازمند از آبی که از استفاده خود شخص اضافه باشد و آن هم در صورتی که حیاتش در خطر باشد، از دیدگاه دینی ممنوع، و گناهی است که منجر به محرومیت از رحمت الله تعالی می‌گردد، طوری که پیامبر بزرگ اسلام صلی الله علیه و سلم فرموده است: {ثَلَاثَةٌ لَا يَكَلِّمُهُمُ اللَّهُ، وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ، وَلَا يُزَكِّيهِمْ، وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ: رَجُلٌ عَلَى فَضْلٍ مَاءٍ بِطَرِيقٍ يَمْنَعُ مِنْهُ ابْنُ السَّبِيلِ...}.^{۱۵} "خداوند همراهی سه شخص سخن نمی‌زند، به نظر رحمت به ایشان نمی‌بیند و ایشان را از گناه پاک نمی‌سازد و برای ایشان عذاب دردناکی است: (یکی از آن‌ها) شخصی است که در یک راه، آب اضافه خود را از مسافر (که به آب اشد نیاز دارد) منع کند".

امام مناوی گفته است: آب اضافه، به این معنا که هرگاه آب از ضروریات خودش اضافه بوده و از مسافری که برای خودش و یا حیوانی که با خود دارد، نیازمند است، منع نماید.^{۱۶} این بدان معنا است که دین مقدس اسلام در هر شرایط و در هر زمان و مکانی که استمرار حیات فرد و یا جماعتی و حتی حیوانی به آب نیاز دارد، حیات ایشان را محترم شمرده و دادن آب را برای ایشان الزامی دانسته است.

اسلام، تأکید برای حفاظت از آب و دسترسی انسان‌ها را به آن در هر شرایطی رایگان، اخلاقی و گاهی الزامی دانسته است. هم‌چنان از دیدگاه طبی معاصر نیز، آب برای سلامتی بدن انسان فایده‌های بی‌شماری دارد، از جمله می‌توان به حفظ و شادابی پوست، سلامتی قلب، افزایش انرژی، کاهش وزن و بسیاری موارد دیگر اشاره کرد.^{۱۷}

با در نظر داشت مطالب فوق، انسان‌ها مکلفیت دارند تا جهت بقا و صحت‌مندی خود شان از آب محافظت نمایند؛ زیرا حفاظت از آب نه تنها ضرورت زندگی؛ بلکه مکلفیت و رسالت اخلاقی، اجتماعی و دینی نیز به حساب می‌آید.

۳. وجیه انسانها در حفاظت از آب برای حفظ محیط زیست

رسالت انسان‌ها در حفظ محیط زیست را می‌توان به سه بخش عمده تقسیم کرد:

^{۱۵} البخاری، صحیح البخاری، "البین بعد العصر"، ۲۲ (۲۵۲۷)؛ ابن دقیق العید، تقي الدين أبو الفتح محمد بن علي بن وهب بن مطيع القشيري، الإمام بأحاديث الأحكام، التحقيق. محمد خلوّف العبد الله (سوريا: دار النوادر، ۱۴۳۴ هـ.ق / ۲۰۱۳ م، چاپ ۱)، ۶۵۱/۱.

^{۱۶} زين الدين محمد المدعو بعبد الرؤوف بن تاج العارفين بن علي بن زين العابدين الحدادي المناوي، التيسير بشرح الجامع الصغير (الرياض: مكتبة الإمام الشافعي، ۱۴۰۸ هـ.ق / ۱۹۸۸ م، چاپ ۳)، ۴۸۰/۱.
^{۱۷} <https://altibbi.com>, ۲۰۲۴/۵/۲.

۱.۳. در سرسبزی و زیبایی

وجیه انسان‌ها در قبال حفاظت از آب به خاطر سرسبزی و زیبایی محیط زیست از ارزش خاصی برخوردار بوده و برای تحقق این امر لازم است تا از منابع طبیعی نظیر جنگل‌ها، چراگاه‌ها و زمین‌های زراعتی به طور مسئولانه مراقبت صورت گرفته تا این منابع سرسبز و زیبا باقی بمانند. کسانی که در راستای حفاظت از حرث و زرع (محیط زیست) تلاش ننموده و در پی تخریب آن است، الله متعال ایشان را منافق خوانده و فساد پیشه‌گی را یکی از نشانه‌های ایشان می‌داند، طوری که فرموده است: ﴿وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ﴾^{۱۸} "و هنگامی که پشت می‌کند و می‌رود (یا به ریاست و حکومتی می‌رسد)، در زمین به تلاش می‌افتد تا در آن فساد و تباهی ورزد و زرع و نسل (انسان‌ها و حیوانات) را نابود کند (و با فساد و تباهی خود، قوت‌ها، اموال و ارواح را از میان ببرد)، و خداوند فساد و تباهی را دوست نمی‌دارد". هم‌چنان انسان‌ها وظیفه دارند تا با کاشت درختان، محیط زندگی خود را سرسبز و به حفظ و زیبایی آن کمک کنند. در حالی که این امر ایجاب می‌نماید، این کار بدون آب میسر نیست و الله متعال به وجود آمدن سرسبزی و درختان را، زاده آب می‌داند، طوری که فرموده است: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيَجُ فُتْرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾^{۱۹} "(ای مخاطب!) آیا نمی‌بینی که خداوند از آسمان آب را می‌باراند و آن را به آب‌انبارهای زیرزمینی زمین وارد و مستقر می‌سازد، و سپس به وسیله آن انواع سبزه‌زارها و کشت‌زارها را با رنگ‌های گوناگون می‌رویاند؟ و آن‌گاه سبزه‌زارها و کشت‌زارها می‌بالند و لبریز از جوش و خروش می‌شوند، و بعداً آن‌ها را پژمرده و زردرنگ می‌بینی و سپس خدا آن‌ها را خشک و پریز می‌سازد؟ واقعاً در این (چرخه آب و گیاه، درس) عبرتی برای خردمندان است".

در آیت قبل، الله متعال انواع سبزه‌زار و کشتزارها را با رنگ‌های گوناگون ذکر کرده است؛ زیرا سبزه‌زار و کشتزارها با رنگ‌های متفاوت به طراوت و شادابی ارواح انسان‌ها می‌افزاید. رنگ‌ها آن‌چنان در روح و روان آدمی اثر می‌گذارد که موجب تغییر رفتار وی می‌شوند و این نوع تغییر به تحول در خصوصیات و شخصیت افراد منجر می‌گردد، یک رنگ بخش میانی مغز را تحریک می‌کند و در نتیجه بر اعصاب و روان انسان اثر می‌گذارد. از همین جهت الله متعال رنگ سبز را بنابر اهمیت و تأثیر روح بخش آن، به شکل ویژه در قرآن کریم تذکر داده است: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ

^{۱۸} البقره ۲۰۵/۲.

^{۱۹} الزمر ۲۱/۳۹.

مِنْ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٢٠﴾ (ای عاقل!) آیا نمی‌نگری که خداوند از (ابر) آسمان آب (باران) را فرو می‌آورد و زمین (به وسیله آن، گیاهان گوناگونی از خود می‌رویاند و) سبز و خرم می‌گردد؟ واقعاً خداوند (با بندگان خود) بسیار با لطف، و بس دقیق و آگاه است (در همه چیز، از جمله در تولید و تبخیر آب شیرین و آفرینش و پرورش بذر گیاهان، و بالیدن و بارور کردن درختان).

انتخاب رنگ سبز از جانب الله متعال برای آرامش روح انسان‌هاست و رنگ سبز برای محیط کار و زندگی مناسب بوده و اثر مفرح و ملایمی دارد که تماس مداوم با آن اشکالی ایجاد نمی‌کند، در حالی که این نعمت بزرگ الهی ناشی از آبی است که از آسمان فرود می‌آید. به همین سبب، در آیات قرآن زیباترین رنگی که معرفی شده، رنگ سبز است و فرش و لباس بهشتیان نیز به رنگ سبز می‌باشد، چنانچه فرموده است: ﴿أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعَمَ الثَّوَابِ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا﴾.^{٢١} آنان کسانی‌اند که بهشت جاویدان از آن ایشان است؛ بهشتی که در زیر (کاخ‌ها و درختان) آن جویبارها روان است. آنان در آن جا با دستبندهای طلا آراسته می‌شوند و جامه‌های سبز (فاخری از انواع مختلف) حریر نازک و ضخیم می‌پوشند، در حالی که بر تخت‌ها و مبلمان‌ها تکیه زده‌اند. (وای که این چیز موعود) چه پاداش خوبی است! و (به‌به، این باغ‌ها و تخت‌ها) چه منزل و مقرّ زیبایی است!.

پس با در نظر داشت ارزش‌ها و منفعت‌های بی شماری ناشی از آب در سرسبزی و زیبای زمین و استفاده انسان از آن‌ها، ایجاب می‌نماید تا انسان‌ها با برنامه‌ریزی دقیق، آگاهی و آموزش عامه در راستای حفاظت از آب، شگفتی‌های طبیعت در جهت زیبایی و سرسبزی، آن را حفظ نمایند.

۲.۳. در طهارت و پاکی

تمام انسان‌ها، به شکل فردی و اجتماعی باید از دفع زباله‌ها، فاضلاب‌ها، مواد شیمیایی و زباله‌های خطرناک به منابع آبی خود خودداری کنند؛ تا از آلودگی آب و تأمین آب پاک نوشیدنی اطمینان حاصل شود. رسول الله صلی الله علیه و سلم جهت حفظ طهارت و پاکی آب، به‌ویژه آب‌های که به علت ایستاده بودن و راکد بودن بیشتر آسیب‌پذیراند، این‌گونه هدایت فرموده است: «لا یبولن أحدکم فی الماء الدائم الذی لا یجری، ثم یغتسل فیه».^{٢٢} «هیچ‌کدام از شما در آب ایستاده و راکد ادرار نکنند، سپس در همان آب غسل کنند». این حدیث به نکته‌ای در خصوص بهداشت و نظافت اشاره

^{٢٠} الحج ٢٢/٦٣.

^{٢١} الکهف ٣١/١٨.

^{٢٢} البخاری، "الوضوء"، ٦٨ (٢٣٦).

دارد، به‌ویژه در مورد اجتناب از آلودگی آب‌های راکد و استفاده که بعداً برای غسل نمودن مورد استفاده قرار می‌گیرد.

طبق هدایت رسول الله صلی الله علیه و سلم انسان‌ها رسالت دارند تا ظروفی را که سگ آن‌ها را با زبانش آلوده کرده باشد، برای حفظ طهارت و پاکی چندین بار شست و شو کنند تا پاک گردیده و خوراک و نوشیدنی‌های که در آن ریخته می‌شود، نجس نشود: **إِذَا وَلَعَ الْكَلْبُ فِي إِنَاءٍ أَحَدِكُمْ فَلْيَهْرِقْهُ، وَلْيَغْسِلْهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ**.^{۲۳} «هرگاه سگ، ظرف یکی از شما را آلوده ساخت، آن را بریزد و هفت بار آن را بشوید»؛ یعنی اگر ظرف ملوث با لعاب دهن سگ، پاک نشود، بعداً اگر آبی در آن ریخته می‌شود، نجس می‌شود، پس شستن ظرف برای نگهداری آب در آن وجوبی از وجوبگیری از امراض، از وجوب انسان‌ها به‌شمار می‌رود.

رسول الله صلی الله علیه و سلم هدایت نموده است زمانی که انسان از خواب بیدار می‌شود، قبل از استفاده از آب ظرف، دستهایش را بشوید و از ملوث و یا آلوده ساختن آب جلوگیری نماید، چنان‌چه فرموده است: **إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ، فَلَا يَغْمِسَنَّ يَدَهُ فِي إِنَائِهِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ**.^{۲۴} «هرگاه یکی از شما از خواب بیدار شد، دستش را داخل ظرف آب ننماید تا آنکه آن را سه بار بشوید؛ زیرا او نمی‌داند که دستش در کجا شب را سپری نموده است». مسئولیت حفاظت از آب و منابع آبی در راستای طهارت و پاکی آن، نه تنها فردی؛ بلکه یک مسئولیت سترگ اجتماعی نیز است تا همه انسان‌ها از آلوده کردن آب‌ها و ضرر رسانیدن به دیگران به‌شکل الزامی اجتناب نموده و از مصالح دیگران، همانند مصالح خود حراست و حمایت نمایند. چنان‌چه دوکتور وهبه زحیلی گفته است: «مناطق آزاد که متعلق به دولتی نیستند را می‌توان در اسلام مشترک بین همه دولت‌ها دانست، چون اصل در اشیاء اباحت است و در تصرف هیچکس بوده نمی‌تواند و همه کشورها از آن بهره‌مند شده می‌توانند، مشروط بر این که ضرری به دیگران نرسانند، مثلاً آب دریاها فضا را با ذرات اتمی آلوده کنند»^{۲۵}؛ زیرا به فرموده پیامبر اکرم صلی

^{۲۳} أبو بکر محمد بن إسحاق بن خزيمة السلمي النيسابوري، صحيح ابن خزيمة، حققه وعلق عليه وخرج أحاديثه وقدّم له. محمد مصطفى الأعظمي (بيروت: المكتب الإسلامي، ۱۴۲۴ هـ.ق/ ۲۰۰۳ م، چاپ ۳)، "الوضوء"، ۷۵ (۹۸).

^{۲۴} أبو حاتم محمد بن حبان بن أحمد التميمي البُستي، صحيح ابن حبان، المحقق. محمد علي سونمز، خالص آي دمير (بيروت: دار ابن حزم، ۱۴۳۳ هـ.ق/ ۲۰۱۲ م، چاپ ۱)، ۳/ ۳۴۵، "الطهارة"، (۱۰۶۲).

^{۲۵} وهبة بن مصطفى الزحيلي، الفقه الإسلامي وأدلته (دمشق: دار الفكر، ۱۴۳۳ هـ.ق، چاپ ۱)، ۸/ ۶۳۲۷.

الله علیه و سلم ضرر رسانیدن شرعاً حرام است: «لا ضرر ولا ضرار»^{۲۶}؛ یعنی ضرر رسانیدن و ضرر را پذیرفتن در اسلام نیست.

۳.۳. در زراعت و باغداری

انسان‌ها باید به صورت هوشمندانه با منابع آبی که در زراعت و باغداری استفاده می‌شود، برخورد کنند، از جمله استفاده از روش‌های آبیاری معاصر و مدیریت کشت براساس نیاز آبی محصولات که در دنیای امروز به قدر کافی نتیجه بخش بوده است. کاشت درختان، زرع نباتات و حفاظت از آن‌ها نه تنها به ارتقاء زیبایی طبیعت کمک می‌کند؛ بلکه به حفظ خاک، حیات وحش، افزایش محصولات زراعتی و کاهش اثرات تغییرات اقلیمی نیز مؤثر است. همچنان کاشت درخت و یا سبزه در زمین علاوه بر مصالح دنیوی، اجر و پاداش اخروی نیز در قبال دارد و این زمانی ممکن است که منابع آبی کافی برای آن در دسترس باشد. رسول الله صلی الله علیه و سلم در مورد کاشت درختان و دیگر نباتات چنین فرموده است: «إِنَّمَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ، أَوْ إِنْسَانٌ، أَوْ بَيْهَمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ»^{۲۷}. «هیچ مسلمانی نیست که نهالی بنشاند و یا نباتی را زرع نماید، پرنده، انسان و یا حیوانی از آن می‌خورد؛ مگر این که برایش صدقه است».

خداوند آب را وسیله مهم به‌خاطر به وجود آمدن میوه‌جات برای استفاده و راحت انسان‌ها خلق کرده است تا باشد ایشان با استفاده از آن زنده بمانند و زندگی کنند. اگر دقت شود، تمام عملیه‌ها از قبیل تشکیل ابرها، وزش باده‌ها، نزول باران، به‌وجود آوردن انواع میوه‌ها و سبزیجات، همه برای استفاده انسان‌ها و ادامه حیات ایشان است که از آب سرچشمه می‌گیرد. چنان‌چه الله متعال فرموده است: «وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَثَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ»^{۲۸}. «او کسی است که باده‌ها را به‌عنوان مژده‌رسان‌های رحمت خود پیشاپیش می‌فرستد (تا مردمان را به باریدن باران که مایه حیات و بیانگر لطف یزدان است، مژده دهند). هنگامی که باده‌ها ابرهای سنگین (و پربار را بردوش خود) برداشتند، آن‌ها را به سمت زمینی (بی‌جنب و جوش و خشکیده، همچون مرده می‌رانیم و آب را در آن جا می‌بارانیم و با آن هر نوع میوه و محصولی را (از خاک تیره) پدید می‌آوریم. و همان‌طور که (زمین مرده را پر جنب و جوش و زنده می‌کنیم) مردگان را (نیز از دل

^{۲۶} مالک بن انس، موطأ الإمام مالك، تحقیق: د. بشار عواد معروف - محمود محمد خلیل (بیروت: مؤسسة الرسالة، ۱۴۱۲ هـ.ق/ ۱۹۹۱ م، چاپ ۱)، ۱۰۷۸/۴.

^{۲۷} أبو الحسین مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري النيسابوري، الجامع الصحيح، المحقق: محمد فؤاد عبد الباقي (بیروت: دار إحياء التراث العربي، بی تا)، «المساقاة»، ۲۲ (۱۵۵۳).

^{۲۸} الاعراف ۵۷/۷.

خاک) بیرون می آوریم (و زندگی دوباره می بخشیم). درباره این مثل ها که بیانگر نمونه معاد در این دنیا هستند، بیندیشید تا شما متذکر شوید و عبرت بگیرید".

خداوند تمام نعمات و میوه های گوناگونی را که برای انسان ها فراهم کرده است، مرهون آب می باشد، بدون شک اگر آب وجود نداشته باشد و یا به قدر ضرورت آبیاری زراعت کافی نباشد، آنگاه انسان ها تمام این نعمات بی حد و حصر را از دست خواهند داد. الله تعالی فرموده است: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرَجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنْ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَبَنِعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾.^{۲۹} "و او کسی است که از (ابر) آسمان، آب (باران) فرو می فرستد، و ما (که خدائیم، با قدرت سترگ خود) به وسیله آن آب، همه رستنی ها را می رویانیم و از رستنی ها سبزینه بیرون می آوریم، و از آن سبزینه، دانه های تنگاتنگ یکدیگر، و از شکوفه های درخت خرما خوشه های آویزان نزدیک به هم و در دسترس، و باغ های انگور و زیتون و انار پدید می سازیم که (در شکل و مزه و بو و سود) همگون و یا غیر همگون اند. بنگرید به میوه نارس و رسیده یکایک آن ها، آنگاه که میوه دادند. بی گمان در این گوناگونی درونی و بیرونی و تغییر آغاز و انجام میوه ها) نشانه ها و دلایل (خداشناسی) است برای کسانی که (حق را می پذیرند و بدان) ایمان می آورند".^{۳۰}

پس بر انسان ها است تا به خاطر استفاده لازم از محصولات زراعتی، میوه های رنگارنگ، سبزیجات مختلف و دیگر مخارج زمین، از منابع آبی حفاظت نموده، در مصرف آن صرفه جویی کرده و مطابق ارشادات الهی درهای ضرر رسانیدن و ضرر پذیرفتن را به روی همه ببندند.

۴. وجیه انسان ها در استفاده سالم از آب

وجیه انسان ها در استفاده سالم از آب در دو بخش مهم مورد بحث و بررسی قرار گرفته است:

۱. ۴. عدم اسراف در آب

عدم اسراف در آب از جمله وظایف مهم انسان ها است؛ زیرا آب، منبع ارزشمندی است که نیازهای اساسی انسان ها و دیگر موجودات زنده را تأمین می کند. استفاده از آب به همان اندازه ای که به موجودات زنده نیاز دارید، بدون اسراف، مهم است. به عنوان مثال، برای آبیاری گیاهان، فقط آنقدر آب استفاده شود که به آن ها نیاز است و از روش های آبیاری کم مصرف استفاده گردد. هرگونه شکستگی در لوله ها، شیرآلات، و سیستم های آبیاری را باید به سرعت تعمیر کرد تا از

^{۲۹} الانعام ۹۹/۶.

^{۳۰} خرم دل، تفسیر نور (بی جا: بی نا، بی تا)، ۳۲۹.

اسراف آب جلوگیری شود. همچنان استفاده از دستگاه‌های صرفه‌جویی آب، برنامه‌ریزی مصرف آب در فعالیت‌های روزمره و دیگر موارد مصرفی می‌توان از مصارف بی‌رویه آب جلوگیری نمود. اسراف در آب شرعاً حرام است، الله تعالی از اسراف طعام و شراب منع فرموده و عامل آن را از محبت خویش محروم کرده است، چنان‌چه می‌فرماید: ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾^{۳۱} و بخورید و بنوشید ولی اسراف و زیاده‌روی نکنید که خداوند مسرفان و زیاده‌روی کنندگان را دوست نمی‌دارد".

الله تعالی در سوره انعام نیز از اسراف منع فرموده است: ﴿كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾^{۳۲} هنگامی که به بار آمدند از میوه‌های آن‌ها بخورید و به هنگام رسیدن و چیدن و درو کردن‌شان از آن‌ها (به فقرا و مساکین) ببخشید و زکات لازم آن‌ها را بدهید، و (در خوردن یا بخشیدن از آن‌ها) اسراف نکنید؛ زیرا که خداوند اسراف‌کنندگان را دوست نمی‌دارد".

خداوند برای اسراف‌کنندگان و از حد‌گذرندگان، آتش جهنم را مهیا کرده‌اند، طوری‌که فرموده است: ﴿وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ﴾^{۳۳} و (باید بدانید که) اسراف‌کاران، دوزخی و همدل آتشند".

در جای دیگری اسراف‌کنندگان را برادران شیطان خوانده است: ﴿إِنَّ الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا﴾^{۳۴} بی‌گمان باد دست‌های دوستان اهریمنان است (وگوش به وسوسه‌های ایشان می‌سپارند و در انجام بدی‌ها همسان و همگامند) و اهریمنان بسیار ناسپاس (نعمت‌های) پروردگار خود هستند (و تمام توان خود را در فساد و نافرمانی از خدا می‌گذرانند). باد دستی هم فساد و نافرمانی است، از آن خویشتن را برحذر دارید تا همچون اهریمنان شمرده نشوید و با ایشان در آخرت به دوزخ نیفتید".^{۳۵}

از آیات فوق به صراحت معلوم است که الله تعالی از اسراف منع کرده و واژه اسراف عمومیت را افاده می‌کند، چه در آب باشد و یا غیر آب، بناءً مسلمان مکلف است تا از اسراف در آب اجتناب نموده و از عاقبت این عمل خود را حفظ کند.

رسول الله صلی الله علیه و سلم در حدیثی از قومی هشدار می‌دهد که در مصرف آب اسراف می‌کنند،

^{۳۱} الاعراف ۳۱/۷.

^{۳۲} الانعام ۱۴۱/۶.

^{۳۳} الغافر ۴۳/۴۰.

^{۳۴} الإسراء ۲۷/۱۷.

^{۳۵} خرم دل، تفسیر نور، ۷۴۳.

چنانچه فرموده است: **{إِنَّهُ سَيَكُونُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الطَّهْوَرِ وَالِدُعَاءِ}**.^{۳۶} بدون شك زود است که در این امت قومی به میان بیایند که در وضو گرفتن و دعا نمودن از حد گذری می نمایند".

صالح الفوزان حدیث مذکور را دلیل صریح برای تحریم اسراف آب نقل کرده است.^{۳۷} در حالی که امام نووی و ابن العطار در مورد نهی از اسراف آب، اجماع علماء را نیز نقل کرده است.^{۳۸} پس شخص مسلمان باید خود را به صرفه جویی در آب عادت دهد و مراقب اسراف باشد که امروزه بسیاری از مردم به دلیل استفاده از لوله (نل آب) در وضو به آن دچار شده اند، پس برای این که انسان به صرفه جویی عادت کند از ظرفی که در آن آب وضو می گذارد استفاده کند تا از اسراف در امان بماند. در آثاری که از اصحاب رسول الله صلی الله علیه و سلم روایت شده است، به صراحت تمام از اسراف آب منع فرموده، ولو که انسان در کنار جویبار آب قرار داشته باشد:

از ابودرداء رضی الله عنه روایت شده که گفته است: **{أَقْصِدْ فِي الْوُضُوءِ وَلَوْ كُنْتَ عَلَى شَاطِئِ نَهْرٍ}**.^{۳۹} "در مصرف آب میانه روی کن، ولو که در کنار رودخانه قرار داشته باشی".

عبدالله بن عمرو رضی الله عنه روایت کرده است: **{أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِسَعْدٍ، وَهُوَ يَتَوَضَّأُ، فَقَالَ: "مَا هَذَا السَّرَفُ؟" فَقَالَ: "أَفِي الْوُضُوءِ إِسْرَافٌ؟" قَالَ: "نَعَمْ، وَإِنْ كُنْتَ عَلَى نَهْرٍ جَارٍ}**.^{۴۰} "رسول الله صلی الله علیه و سلم بر سعد گذر کرد در حالی که او وضوء می نمود، فرمود: این اسراف چیست؟ گفت: آیا در وضوء گرفتن هم اسراف وجود دارد؟ فرمود: بلی، ولو که در کنار رودخانه جاری باشی (باز هم اسراف است)".

^{۳۶} أبو داود سليمان بن الأشعث الأزدي السجستاني، سنن أبي داود، المحقق. شعيب الأرناؤوط - محمد كامل قره بللي (لبنان: دار الرسالة العالمية، ۱۴۳۰ هـ.ق / ۲۰۰۹ م، چاپ ۱)، "الطهارة"، ۴۵ (۹۶).

^{۳۷} عبد الله بن صالح الفوزان، منحة العلامة في شرح بلوغ المرام (بی جا: دار ابن الجوزي للنشر والتوزيع، ۱۴۲۷ هـ.ق - ۱۴۳۵ هـ.ق، چاپ ۱)، ۱/۱۸۷.

^{۳۸} أبو الحسن علاء الدين علي بن إبراهيم بن داود بن سلمان بن سليمان ابن العطار، العدة في شرح العمدة في أحاديث الأحكام (بيروت: دار البشائر الإسلامية للطباعة والنشر والتوزيع، ۱۴۲۷ هـ.ق / ۲۰۰۶ م، چاپ ۱)، ۱/۲۳۵؛ أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي، المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج (بيروت: دار إحياء التراث العربي، ۱۳۹۲ هـ.ق، چاپ ۲)، ۲/۴.

^{۳۹} محمد بن محمد بن محمد بن أحمد ابن سيد الناس الربيعي أبو الفتح فتح الدين البعمري، النفع الشدي شرح جامع الترمذي، تحقيق: أبو جابر الأنصاري «و ديگران» (الرياض: دار الصميعي للنشر والتوزيع، ۱۴۲۸ هـ / ۲۰۰۷ م، چاپ ۱)، ۲۷/۲.

^{۴۰} أبو عبد الله محمد بن يزيد بن ماجة القزويني، سنن ابن ماجة، المحقق. شعيب الأرناؤوط - عادل مرشد - محمد كامل قره بللي - عبد اللطيف حرز الله (بی جا: دار الرسالة العالمية، ۱۴۳۰ هـ.ق / ۲۰۰۹ م، چاپ ۱)، "الطهارة"، ۴۸ (۴۲۵).

با تأکید روی منع از اسراف در آب، در حدیث دیگری روایت است که مردی نزد عبدالله بن عباس رضی الله عنهما آمد و برایش گفت: {كَمْ يَكْفِينِي مِنَ الْوُضُوءِ؟ قَالَ: مُدٌّ. قَالَ: كَمْ يَكْفِينِي لِلْغُسْلِ؟ قَالَ: صَاعٌ. قَالَ: فَقَالَ الرَّجُلُ: لَا يَكْفِينِي. قَالَ: لَا أَمُّ لَكَ، قَدْ كَفَى مِنْهُ خَيْرٌ مِنْكَ؛ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ}.^{۴۱} «برای وضوی من چه مقدار آب کافی است؟ گفت: یک مد. گفت: برای غسل من چه مقدار آب کافی است؟ گفت: یک صاع (پیمانه). گفت: این مقدار آب برای من کافی نیست. گفت: ای بی مادر! این مقدار آب برای کسی کافی بود که بهتر از تو بود؛ یعنی رسول الله صلی الله علیه و سلم».

در اثری از هلال بن یساف روایت است که گفته اند: {كَانَ يُقَالُ إِنَّ فِي كُلِّ شَيْءٍ سَرَفًا، حَتَّى فِي الْمَاءِ فَلَا تَسْرِفْ، وَإِنْ كُنْتَ عَلَى شَاطِئِ نَهْرٍ}.^{۴۲} «گفته می شد که در هر چیزی اسراف وجود دارد، حتی در آب. پس اسراف نکن، حتی اگر در کنار رودخانه باشی. این حدیث به صرفه جویی و جلوگیری از اسراف در استفاده از منابع طبیعی مانند آب اشاره دارد».

از نصوص فوق به صراحت معلوم می شود که اسراف در آب با ارشادات و رهنمودهای دینی در تضاد بوده و بر هر انسان عاقل لازم است تا از اسراف بی رویه آب جلوگیری نموده و بر ثبات و پایداری نظام حیات کمک نموده و با این کار تعهد دینی، اخلاقی و انسانی خویش را برای ادامه زندگی موجودات، طبیعت، حیوانات، وحوش و طیور به اثبات برساند.

۲.۴. رعایت حقوق دیگران در استفاده از آب

حرمت گذاری به حقوق دیگران به معنای احترام و توجه به حقوق و آرزوهای دیگران است. این مفهوم در ارتباط با مسائل مختلفی مانند حقوق انسانی، محیط زیست، منافع عامه و اجتماع مطرح می شود که شامل حق برابری، عدالت، آزادی و حفظ حقوق دیگران از هرگونه سوء استفاده و تبعیض می باشد. بخشی که در این جا حایز اهمیت و مربوط به موضوع است، رعایت حقوق دیگران در بخش آب می باشد. در این راستا لازم است تا مسئولیت پذیری تعمیم یافته و شامل مشارکت تمام مردم در جلوگیری از بیدادگری ها در مصرف آب گردد و همواره رعایت حقوق دیگران به ویژه در بخش حفاظت از منابع آبی و استفاده از آن باید در جامعه و در هر سطحی از فعالیت های انسانی مد نظر باشد.

خوردن و نوشیدن حق مسلم هر انسان است، مشروط بر این که به حد اسراف، ممنوعیت دیگران و ستم بر مظلومان نرسد، رسول الله صلی الله علیه و سلم فرموده است: {كُلُوا وَاشْرَبُوا وَابْسُوا

^{۴۱} ابن حنبل، مسند، ۴/ ۳۸۳ (۲۶۲۸).

^{۴۲} أبو الفداء إسماعیل بن عمر بن کثیر القرشي البصري الدمشقي، الأدب والأحكام المتعلقة بدخول الحمام، المحقق. سامي بن محمد بن جاد الله (الرياض: دارالوطن للنشر، ۱۴۱۸ هـ.ق / ۱۹۹۷ م، چاپ ۱، ۶۸.

وَتَصَدَّقُوا فِي غَيْرِ إِسْرَافٍ وَلَا مَخِيلَةٍ^{۴۳}." بخورید و بنوشید و بپوشید و صدقه بدهید، مشروط به این که در حد اسراف و خودستایی نباشد". اکثر اوقات در زندگی اجتماعی دیده می شود، هرگاه حق انسانی پایمال می گردد، فاعل آن، شخص متکبر و خودخواه بوده و به رأی دیگران واقعی نمی گذارد، روی همین سبب رسول الله صلی الله علیه و سلم در حدیث مذکور خودستایی را که گاهی منجر به ظلم و ستم در حق دیگران می شود، تقبیح و از آن منع نموده است.

ملکیت در اسلام به دو گونه است: ملکیت فردی و ملکیت اجتماعی. از دیدگاه دینی هر دو گونه آن مورد احترام قرار گرفته، نه کسی حق دارد تا بر فردی ستم کرده و ملکیتش را تصاحب نماید و نه کسی حق دارد تا ملکیت عامه را برای خودش غصب و تصاحب نماید. دوکتور وهبه زحیلی، در مورد حق شرب (آب) گفته است: «حق شرب: سهم آب برای آبیاری گیاهان و درختان و یا حق بهره مندی از آب در مدت معین برای آبیاری زمین می باشد. ضمیمه آن حق نوشیدن است که حق شرب برای انسان و حیوان و مصارف خانگی است»^{۴۴}.

با در نظر داشت نکات فوق و این حدیث رسول الله صلی الله علیه و سلم [لا ضرر ولا ضرار]^{۴۵} انسان مسلمان مکلفیت دارد تا حقوق دیگران در استفاده از آب را رعایت نموده و باعث ضرر و زیان دیگران نگردد؛ زیرا این کار از یک طرف امتثال از فرامین دینی است و از جانب دیگر حرمت گذاری به ارزش های اخلاقی در جامعه اسلامی است.

۵. اثرات منفی بی توجهی به حفاظت از آب

بی توجهی در حفاظت آب و مصرف نادرست آن، تأثیر بالایی بر کاهش منابع آب شیرین و قابل استفاده دارد. یکی از نتایج و پیامدهای منفی بی توجهی به حفاظت از آب و مصرف بی رویه آن، تأثیر شدید محیط زیست است که برخی از فعالیت های غیر مسلکی مانند استخراج و استفاده آب شیرین برای زراعت، ضایع کردن آب به مراتب بیشتر از حد ضرورت، نبود برنامه های حفظ و مراقبت و کنترل استفاده از آب، حفر چاه های عمیق آب، عدم موجودیت دستگاه های تصفیه آب های مستعمل، آلودگی آب های زیرزمینی و سطحی، تخریب چراگاه ها و بی توجهی به محافظت از ذخیره گاه های آبی، منجر به آسیب های جدی به محیط زیست می شود که تأثیرات طولی المدتی بر محیط زیست در قبال خواهد داشت.

^{۴۳} محمد بن یوسف بن علی بن سعید شمس الدین الکرمانی، الکواکب الدراری فی شرح صحیح البخاری (بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۱ هـ. ق. / ۱۹۸۱ م)، ۵۲/۲۱.

^{۴۴} زحیلی، الفقه الإسلامی وأدلته، ۲۹۰۱/۴.

^{۴۵} مالک بن انس، الموطأ، المحقق. محمد مصطفی الأعظمی (أبو ظبی: مؤسسة زاید بن سلطان آل نهیان للأعمال الخيرية والإنسانية، ۱۴۲۵ هـ. ق. / ۲۰۰۴ م، الطبعة الأولى)، ۴۵۲/۲.

اثر منفی دیگری که ماده حیاتی (آب) را سخت متأثر ساخته است، کاهش کیفیت آب شیرین و یا قابل استفاده می باشد. مصرف نامناسب و آلودگی آب، منابع آبی را به شدت تحت تأثیر قرار داده و باعث کاهش کیفیت آب، افزایش بیماری ها و مشکلات صحتی و کاهش قابلیت استفاده از آب می شود که همین اکنون در مناطق پر جمعیت کشور مثل مرکز و سایر شهرهای بزرگ محسوس می گردد.

مشکل دیگری که به اثر بی توجهی در مصرف آب به وجود می آید، تنش های اجتماعی، جدال و منازعات ذات البینی بر سر تصاحب آب است؛ چون جمعیت انسانی همواره رو به افزایش می باشد و منابع آبی رو به کاهش، که مسلماً موضوع تنازع و بقا، به میان آمده و نظم اجتماعی را بر هم می زند، البته در مناطق مختلف، به اثر نبود آب کافی برای زراعت و یا هم استفاده روزمره، در سطوح خورد و کوچک مشکلاتی از این قبیل از دیر زمان بوده و است.

مصرف غیر معیاری آب و بی توجهی در آن می تواند یکی از ثروت های عظیم الهی که همانا سلامتی جسمی انسان ها است، از بین برده و جبهه جدید مبارزه را به روی بشر، با هزینه های بسیار بالایی ایجاد خواهد کرد که نجات از آن غیر قابل تحقق و تصور است و به اثر کمبود آب حیات بشر دستخوش یک مرگ حتمی خواهد گردید.

اثرات منفی دیگری که در پی بی توجهی به حفاظت از آب و اسراف در آن حتمی است، شامل افزایش هزینه های زندگی است که با محصولات زراعی، صنعتی و خدماتی همراه می شود و همچنین آلودگی آب های زیرزمینی که می تواند به عدم قابلیت استفاده از آب برای مصارف مختلف منجر شود. از این رو، تنها مدیریت هوشمندانه و پایدار منابع آبی در جوامع انسانی، به ویژه در زندگی معاصر، از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است.

نتیجه گیری

آب، یکی از نعمات بی بدیل الهی است که طبق اخبار پروردگار، سرچشمه‌ای وجود هر جاننداری در روی زمین محسوب می‌گردد.

ماده‌ای آب نه تنها برای آشامیدن؛ بلکه در تمام عرصه‌های زندگی؛ مانند: سلامت، زراعت، صنعت، خدمات، زیبایی، نشاط و طراوت، نقش سازنده و اساسی دارد.

نصوص و ارشادات دینی برای حفاظت از آب، قرن‌ها قبل بر سه مورد تأکید کرده‌اند که این سه مورد در زندگی معاصر نیز مطرح و مورد بحث دانشمندان و متخصصان حوزه‌ای آب است: (منع از اسراف در استفاده از آب، جلوگیری از آلوده کردن و یا ملوث ساختن آب و مدیریت سالم منابع و حوزه‌های آبی).

علاوه بر مدیریت معاصر آب، برنامه‌ریزی برای حفاظت از آب، مراقبت و کنترل جهت‌های مربوط، فهم و عمل به پاداش و ثواب ارشادات دینی در راستای حفاظت از آب، عدم اسراف و خیررسانی به دیگران، از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است.

عدم تعهد افراد نسبت به احکام و آموزه‌های دینی در حفاظت از آب و تلاش‌ها، نه تنها وظیفه مسئولین امور در راستای مدیریت و حفاظت از آب؛ بلکه در شرایط امروزی به آن نیاز بوده و مؤثر و مفید نخواهد شد.

اسراف و مصرف بی‌رویه‌ای آب از یک طرف برای زندگی امروز و نسل‌های آینده زیان‌آور است و از سوی دیگر، معصیت و سرباز زدن از فرمایشات الهی در این راستا محسوب می‌شود که عذاب و مؤاخذه‌ای اخروی را نیز به دنبال دارد.

فهرست منابع

قرآن کریم

۱. ابن العطار، أبو الحسن علاء الدین علی بن إبراهیم بن داود بن سلمان بن سلیمان. العدة في شرح العدة في أحاديث الأحكام. جلد ۱. بیروت: دار البشائر الإسلامية للطباعة والنشر والتوزيع، چاپ اول، ۱۴۲۷ هـ.ق / ۲۰۰۶ م.
۲. ابن دقیق العید، تقی الدین أبو الفتح محمد بن علی بن وهب بن مطیع القشیری. الإلمام بأحاديث الأحكام. التحقيق. محمد خلوفاً عبد الله. جلد ۱. سوريا: دار النوادر، چاپ اول، ۱۴۳۴ هـ.ق / ۲۰۱۳ م.
۳. البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبد الله الجعفي. صحيح البخاري. المحقق. د. مصطفى ديب البغا، جلد ۱. دمشق: دار ابن كثير، چاپ پنجم، ۱۴۱۴ هـ.ق / ۱۹۹۳ م.
۴. البستي، أبو حاتم محمد بن حبان بن أحمد التميمي. صحيح ابن حبان. المحقق. محمد علي سونمز، خالص آي دمير. جلد ۴. بیروت: دار ابن حزم، چاپ اول، ۱۴۳۳ هـ.ق / ۲۰۱۲ م.
۵. خرم دل، مصطفى، تفسير نور (بی جا: بی نا، بی تا).
۶. الدمشقي، أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري. الآداب والأحكام المتعلقة بدخول الحمام. المحقق. سامي بن محمد بن جاد الله، الرياض: دار الوطن للنشر، چاپ اول، ۱۴۱۸ هـ.ق / ۱۹۹۷ م.
۷. الزُّحَلِّي، وَهْبَةُ بن مصطفى. النِّفَقَةُ الْإِسْلَامِيَّةُ وَأَدْلَتُهُ. جلد ۸. دمشق: دار الفكر، چاپ چهارم، ۱۴۳۳ هـ.ق.
۸. السجستاني، أبو داود سليمان بن الأشعث الأزدي. سنن أبي داود. المحقق. شعيب الأرنؤوط - محمد كامل قره بللي. جلد ۴. دار الرسالة العالمية، چاپ اول، ۱۴۳۰ هـ.ق / ۲۰۰۹ م.
۹. الشيباني، أبو عبد الله أحمد بن حنبل. مسند الإمام أحمد بن حنبل. المحقق. شعيب الأرنؤوط - عادل مرشد، وآخرون. جلد ۳۸. بی جا: مؤسسة الرسالة، چاپ اول، ۱۴۲۱ هـ.ق / ۲۰۰۱ م.
۱۰. العسقلاني، أحمد بن علي بن حجر. فتح الباري بشرح البخاري. رقم كته وأبوابه وأحاديثه. محمد فؤاد عبد الباقي. جلد ۱۱. مصر: المكتبة السلفية، چاپ اول، ۱۳۸۰-۱۳۹۰ هـ.ق.

۱۱. الفوزان، عبد الله بن صالح. *منحة العلامة في شرح بلوغ المرام*. جلد ۱. بی جا: دار ابن الجوزي للنشر والتوزيع، چاپ اول، ۱۴۲۷ / ۱۴۳۵ هـ.ق.
۱۲. القزويني، أبو عبد الله محمد بن يزيد بن ماجة. *سنن ابن ماجة*. المحقق. شعيب الأرنؤوط - عادل مرشد - محمد كامل قره بللي - عبد اللطيف حرز الله. جلد ۱. بی جا: دار الرسالة العالمية، چاپ اول، ۱۴۳۰ هـ.ق / ۲۰۰۹ م.
۱۳. الکرمانی، محمد بن یوسف بن علی بن سعید شمس الدین. *الکواکب الدراري في شرح صحيح البخاري*. بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۱ هـ.ق / ۱۹۸۱ م.
۱۴. مالک بن أنس، موطأ الإمام مالک. حققه وعلق عليه. د بشار عواد معروف - محمود محمد خليل. جلد ۴. بیروت: مؤسسة الرسالة، چاپ اول، ۱۴۱۲ هـ.ق / ۱۹۹۱ م.
۱۵. المناوی، زین الدین محمد المدعو بعبد الرؤوف بن تاج العارفين بن علي بن زين العابدين الحدادي. *التيسير بشرح الجامع الصغير*. جلد ۱. الرياض: مكتبة الإمام الشافعي، چاپ سوم، ۱۴۰۸ هـ.ق / ۱۹۸۸ م.
۱۶. النووي، أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف. *المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج*. جلد ۴. بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۳۹۲ هـ.ق.
۱۷. النيسابوري، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري. *الجامع الصحيح*. المحقق. محمد فؤاد عبد الباقي. جلد ۳. بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ اول، بی تا.
۱۸. النيسابوري، أبو بكر محمد بن إسحاق بن خزيمة السلمي. *صحيح ابن خزيمة*. حققه وعلق عليه وخرج أحاديثه وقَدَّم له. محمد مصطفى الأعظمي. جلد ۴. بیروت: المكتب الإسلامي، چاپ سوم، ۱۴۲۴ هـ.ق / ۲۰۰۳ م.
۱۹. النيسابوري، أبو عبد الله محمد بن عبد الله الحاكم. *المستدرک على الصحيحين*. دراسة وتحقيق. مصطفى عبد القادر عطا. جلد ۳. بیروت: دار الكتب العلمية، چاپ اول، ۱۴۱۱ هـ.ق / ۱۹۹۰ م.
۲۰. اليعمری، محمد بن محمد بن محمد بن أحمد ابن سيد الناس الربعي أبو الفتح فتح الدين. *النفع الشندي شرح جامع الترمذي*. تحقيق. أبو جابر الأنصاري وآخرون. جلد ۲. الرياض: دار الصمعي للنشر والتوزيع، چاپ اول، ۱۴۲۸ هـ.ق / ۲۰۰۷ م.